

RECENSIES

A. M. Elias, *Het Nationaal Syndicaat 1802-1805* (Proefschrift Leiden 1975; Bussum: Unieboek, 1975, 194 blz., f 29,50).

Het mag verheugend heten, dat iemand zich geroepen heeft gevoeld zijn dissertatie te wijden aan de praktijk van een instelling, die thans in het vergeetboek is geraakt, hoewel men uit de staatsregeling van 1801 (artt. 99-103) zou opmaken, dat zij destijds een gewichtige positie moet hebben ingenomen en, bij alle verschil, beschouwd zou kunnen worden als een voorloopster van het thans veelbesproken instituut van de ombudsman. Dr. Maris, die in 1968 de aandacht op deze gelijkenis vestigde, moest daaraan toevoegen, dat zij niet had onderzocht, of het syndicaat ook werkelijk had gefunctioneerd en daarover is in de literatuur ook nagenoeg niets te vinden, maar deze lacune is thans door mr. Elias opgevuld aan de hand van het 'redelijk volledige' syndicaatsarchief. Men krijgt evenwel de indruk, dat de schrijver in een (in beginsel lofwaardig) streven naar beknoptheid gemeend heeft zich zozeer te kunnen beperken tot de gegevens die uit het archief tot hem kwamen, dat de historische entourage soms niet voldoende aandacht krijgt, waardoor zijn werk op diverse plaatsen eer de indruk maakt van een uitgebreide scriptie dan van een (beknopt) proefschrift.

Het syndicaat, bestaande uit drie 'Nationale Procureurs of Syndici' bij het nationaal gerechtshof, heeft tot taak alle collegien en magistraten, zo nationale en departementale als mindere autoriteiten (met inbegrip van de rechterlijke) te surveilleren, toe te zien, of deze iets verrichten in strijd met de constitutie of vastgestelde wetten, alle klachten daaromtrent te onderzoeken en eventueel een aanklacht in te dienen bij het gerechtshof, welke klacht van rechtswege medebrengt, dat de aangeklaagde geschorst is. Dit laatste geldt dan echter niet voor 'de Vergadering van het Wetgevend Lichaam of het Staatsbewind'. Overigens oefent het college 'gene macht; hoegenaamd' uit en vermag het niemand te laten arresteren dan met autorisatie van het gerechtshof, behalve bij onmiddellijk gevaar voor een staatsgreep, als wanneer nadere bekrachtiging van het hof nodig is. Ook voor dit arrest geldt een uitzondering ten aanzien van de beide hoge staatsvergaderingen.

Waar komt deze, voor ons land nieuwe, instelling plotseling vandaan? Die vraag vermag de auteur niet te beantwoorden. Hoewel de voorgeschiedenis van de staatsregeling nog nader onderzoek verdient, moge thans worden volstaan met de vermelding van de ons bekende feiten' (14). De eerste vraag die de lezer geneigd is te stellen (waarom is dat nader onderzoek, voorzover in casu van belang, dan achterwege gebleven?) blijft onbeantwoord: de (bescheiden) omvang van het proefschrift kan zeker niet als afdoende verklaring dienen. De hem bekende feiten omtrent de voorgeschiedenis van de staatsregeling kan de lezer in vrijwel ieder handboek naslaan en zij werpen op de voorgeschiedenis van de onverwachte verschijning van het syndicaat nagenoeg geen enkel licht. Daarentegen had de wijze, waarop de ontwerp-staatsregeling in werking is gebracht, wel enkele woorden meer verdiend ten bewijze van de vrijwel algemene apathie, waarmede de natie deze manoeuvre over zich heen liet gaan. Bij de 'volksstemming' (in de grondvergaderingen) kwam van de stemgerechtigde (ruim 416.000) personen nog niet een zesde deel op en dezen stemden met een overweldigende meerderheid tegen (52.000 tegen 16.000), maar daar van te voren bepaald was, dat de thuisblijvers als voorstemmers zouden worden gerekend, kon het Uitvoerend Bewind bij proclamatie van 16 oktober 1801 verklaren, dat - 'het grootste gedeelte der natie ... door bewijzen van goedkeuring en toestemming het zegel [had] gehecht aan onze gevoelens omtrent den aart en samenstelling van Uwe toekomstige Staatsregeling'. Dit alles is niet zonder belang ter verklaring van het gemak, waarmede het Staatsbewind en het nationaal gerechtshof erin zouden kunnen slagen het syndicaat for-

meel (bij de instructie van 10 februari 1803) en in de praktijk steeds meer op de achtergrond te dringen (zie 19-22, en de bittere woorden in de brief van 15 maart 1805, waarbij de syndici verklaren hun posten neer te leggen, 148-152). 'Vooralsnog - aldus schrijver - lijkt het niet mogelijk de oorsprong van het Sijndicaat vast te stellen' (16). Op de laatste bladzijde wijst hij wel even op het feit, dat ongeveer tegelijkertijd het instituut van de ombudsman in Zweden gestalte kreeg (160). Als voorbeeld kan deze (oudste) ombudsman natuurlijk niet gediend hebben, daar hij eerst van 1809 dateert, maar hier had wel even aandacht gegeven mogen worden aan de veel oudere figuur (1713) van de Justitiekansler, die veelal als de voorloper van de Zweedse ombudsman wordt beschouwd en duidelijke trekken van verwantschap vertoont met het syndicaat¹.

Dat het syndicaat er niet in geslaagd is gezag te verwerven, blijkt uit het hoofdstuk 'De belangrijkste werkzaamheden' voldoende duidelijk: het college stuit allerwegen op onwil, tegenwerking of op zijn minst onverschilligheid, ook bij de lagere overheden, die krachtens artikel 8 der instructie wel door het college kunnen worden ontboden, 'zodanig echter, dat [zij] niet zullen kunnen worden genoodzaakt daaraan te defereren of aan eenige ordres van het Syndicaat te gehoorzamen'. Dat was niet aan dovemans oor geklopt. Voor degeen, die belang stelt in onze staatkundige geschiedenis is wel interessant het eerst behandelde praktijk-geval van het reglement voor het departementaal bestuur van Brabant, waaraan het Staatsbewind een bepaling had toegevoegd, houdende, dat van de elf leden van het departementaal bestuur vijf zouden worden gekozen uit de roomsgezinde ingezetenen en de zes overigen zouden zijn 'onroomsen'. Dit onbewimpeld reactionaire voorschrift was wel zozeer inconstitutioneel (artt. 2 en 14 Str.), dat het voor het syndicaat een welkome gelegenheid had moeten bieden om zich te laten gelden, maar men leest slechts, dat het op 20 mei tot de conclusie kwam, dat het reglement met aanvulling 'in verscheidene punten ... ten aanzien der staatsregeling niet buiten alle bedenkelijkheid zijn' en aan de president van het Bewind verzoekt twee syndici te willen ontvangen. Aan dit verzoek wordt prompt voldaan, maar intussen heeft het Staatsbewind zich reeds vanwege menigvuldige klachten uit Brabant over het ontwerp gebogen, zodat de syndici nog dezelfde dag te horen krijgen, dat de aangevochten publicatie diezelfde ochtend is ingetrokken. Of de interventie van het syndicaat daartoe heeft bijgedragen, is niet te achterhalen. Dat is in dit geval alleszins te begrijpen, maar op andere plaatsen zou men wel ietwat meer informatie verwacht hebben. Als men (44, zaak Hespe) leest: 'Er zitten nog veel interessante aspecten aan deze zaak, maar die vallen buiten het bereik van dit onderzoek', zo zou men daaromtrent toch wel gaarne iets vernemen. Zoveel moeite zou dat niet gekost hebben, nu uit noot 3 blijkt, dat de verwickelingen rond de zaak reeds door mevr. Kluit uitgebreid zijn beschreven in haar proefschrift, waar men dan tevens het antwoord kan vinden op een vraag, die bij de lezer van het boek van mr. Elias toch ook wel moet rijzen. Zo leest men ook op bladzijde 51, dat men door een uitgebreider onderzoek wellicht een duidelijker beeld zou kunnen krijgen, zonder opgave van redenen, die aan het instellen van dat onderzoek in de weg hebben gestaan. Ietwat wonderlijk doet ook aan de mededeling op bladzijde 83, dat de bij de ongeregdheden te Ginneken betrokken drossaard Havermans 'blijkbaar rooms-katholiek was'. De juistheid van dit vermoeden had vrijwel moeiteloos vastgesteld kunnen worden, want deze drossaard, Johannes Josephus Havermans (1738-1813),

1. Vergelijk J. G. Steenbeek, *De parlementaire ombudsman in Zweden, Denemarken en Noorwegen* (Haarlem, 1963) 59 vlg.

RECENSIES

die in Bataafs-Brabant een belangrijke rol heeft gespeeld en lid is geweest van de beide Nationale Vergaderingen, is toch bepaald geen obscure figuur².

Zeer terecht merkt schrijver aan de aanvang van zijn geschrift (13) op, dat ook de mate van aanzien der syndici voor het doelmatig functioneren der instelling van belang zal kunnen zijn. Dit ligt voor de hand nu wij weten, welk een gezag de eerste bekleeder van het in 1953 voor Denemarken nieuwe ambt van ombudsman al spoedig heeft kunnen verwerven. Wanneer men in andere landen het Deense voorbeeld heeft gevolgd of daarnaar uitziet, zo is dat stellig in niet geringe mate te danken aan de glans, die prof. Hurwitz aan zijn ambt heeft weten te verlenen. Maar al is de Deense ombudsman in beginsel evenzeer gespeend van 'macht' als het Nationaal Syndicaat, er bestaen twee belangrijke verschillen: de ombudsman kan zonder autorisatie van welke andere autoriteit ook een onderzoek instellen alsmede inzage vorderen van de dossiers en bovendien komen zijn (openbaar gemaakte) rapporten ter kennis van een onafhankelijk en zelfbewust parlement, dat hemelsbreed verschilt van het wetgevend lichaam van 1801, dat om met De Bosch Kemper (*Staatkundige geschiedenis* (1868) 303) te spreken, zodanig was samengesteld, dat het 'nimmer een behoorlijk tegenwicht tegen de uitvoerende macht kon geven'.

Als de conclusie moet luiden, dat de syndici niet in staat zijn gebleken 'door hun persoonlijke inbreng van het Syndicaat een enigszins gerespecteerd college te maken' (159), dan moet ook wel opgemerkt worden, dat men niet de indruk krijgt, dat men erop uit is geweest het te bemannen met krachten, die wel eens 'lastig' zouden kunnen blijken. Dat van de drie nog in 1801 benoemde syndici er twee (zoals schrijver onder het hoofd 'Enige biografische gegevens' (26-29) vermeldt) in Amsterdam aanzienlijke functies hebben bekleed, zegt niets omtrent hun formaat, want zulke posities waren in het toenmalige Amsterdam een Bicker en een Van der Hoop vrijwel aangeboren. In ieder geval heeft Bicker niet veel gelegenheid gehad om lastig te worden, want nog geen jaar na de installatie van het syndicaat wordt hij opgenomen in het Staatsbewind en nummer twee, Van der Hoop, blijft al spoedig zozeer beladen te zijn met schulden, dat hij in 1804 'als deze openbaar geworden zijn' zich genoodzaakt ziet om ontslag te vragen. De derde van het drietal, Bomblé Vatebender, is ten dage van zijn benoeming reeds diep in de zestig en uit de stukken blijkt, dat hij 'oud en ziekelijk', zich herhaaldelijk heeft moeten excuseren, om tenslotte in 1805 geen enkele vergadering meer bij te wonen. Bickers opvolger, mr. Jacob van Haften (1751-1831) komt in de 'biografische gegevens' bepaald niet tot zijn recht. Ik laat nu daar, dat de mededeling, dat hij bij zijn benoeming de functie bekleedt van 'commissaris van het Staatsbewind bij de gecedeerde landen' (29), de meeste lezers wel voor een raadsel zal stellen, dat slechts ten halve wordt opgelost als hij zich herinnert, dat op bladzijde 25 werd gesproken van 'commissaris ... bij de door Frankrijk aan de Bataafse Republiek afgestane gebieden'. Ter verduidelijking: hij is dan als opvolger van zijn zwager Visscher (zie *NNBW*, IX) commissaris voor de binnen de grenzen van het voormalige Staats-Brabant gelegen enclaves (Gemert, Ravestein, Megen enz.), die krachtens het Haags verdrag van 16 mei 1795 aan de Bataafse Republiek waren afgestaan. Uit de tijd der patriottische woelingen te Utrecht kent men hem als een nogal opgewonden en pathetische figuur³, maar dat is voor die tijd al evenmin ongewoon als dat hij in een schimpdicht aan de kaak wordt gesteld als 'een godverzaker, waanwijs beest'. Wel opmerkelijk is

2. Zie *NNBW*, I en A. R. M. Mommers, *Brabant van generaliteitsland tot gewest* (2 dln.; Utrecht, 1953) in het tweede, biografische, deel, waar keurig achter de naam mede de confessie van de betroukkene vermeld is.

3. Zie A. van Hulzen, *Utrecht in de patriottentijd* (Zaltbommel, 1966) *passim*.

echter, dat Fruin, die een brief van Van Haeften publiceert⁴, meent te moeten constateren, dat deze na de regeringsverandering van 1801 zijn ambten 'verloren of neergelegd schijnt te hebben'. Zowel het Brabantse commissariaat als het lidmaatschap van het syndicaat zijn dus kennelijk aan Fruins aandacht ontsnapt, hoewel hij toch wel op onderzoek is gegaan. Want hij weet te vermelden, dat Van Haeften na de restauratie van 1813 rechter is geworden in de rechtbank te Heerenveen 'een bescheiden betrekking waarlijk voor iemand van zijn verleden', alsmede, dat hij in 1826 een bundel gedichten heeft uitgegeven, die te onbeduidend zijn, om voor zijn karaktertekening iets te kunnen bijdragen'. Dat laatste zou men toch heus niet verwachten als men bij Fijn van Draat⁵ gelezen heeft, dat 's mans 'lijvige dichtbundeltje' (dat niet 'Gedichten', doch *Dichtluimen* heet) 'alleen door humor nu en dan lezenswaardig wordt, overigens zich alleen met het bierhuis en sexualiteit bezighoudt'. Ik moet bekennen, dat ik daarvan in de bundel niets heb kunnen ontdekken, maar het dichterschap van Van Haeften wijst toch de weg naar zijn persoon. Want in twee van Van der Aa's woordenboeken wordt hij geschetst als onderscheidenlijk 'een groot zonderling' en iemand, die zich (althans te Heerenveen) 'door zonderlinge zeden en manieren kenmerkte'. Waren daarvan misschien anno 1801 ook reeds sporen van te bekennen? Het laatstbenoemde lid van het syndicaat, mr. Joost Romswinkel, geeft gelukkig weinig aanleiding tot commentaar: hij zal wel een ijverig lid geweest zijn, want hij heeft na zijn benoeming (1804) alle vergaderingen meegemaakt.

Dat zijn dan de syndici. Schrijver wijdt ook nog enkele bladzijden aan het personeel, die niet veel tot het beeld bijdragen, tenzij men het interessant vindt te weten, dat in 1804 achtereenvolgens twee 'dienaren' ontslagen moesten worden wegens 'onmatig gebruik van sterken drank'.

W. F. Prins

H. Kroeskamp, *Early Schoolmasters in a Developing Country. A History of Experiments in School Education in 19th Century Indonesia* (Assen: Van Gorcum, 1974, 498 blz., f55,25).

Onderwijs is een belangrijk aspect van de koloniale verhouding. Het fungeerde tegelijkertijd als hoek- en toetssteen van het koloniale stelsel. Voor de kolonisator betekende onderwijs een belangrijk middel om haar kennis over te dragen op een andere samenleving en zo een statische maatschappij tot verandering en ontwikkeling te brengen. Critici van het kolonialisme grijpen dan ook juist het onderwijs aan om het stelsel op zijn werkelijke waarde te toetsen. De beoefening van koloniale geschiedenis heeft nog een ander interessant aspect, namelijk haar relevantie voor het heden. Aangezien de huidige situatie in veel jonge landen nog niet fundamenteel verschilt van de toestand onder het koloniale gezag, kan de studie der geschiedenis in veel gevallen een bijdrage leveren tot het stellen en oplossen van problemen. Het is dan ook geen wonder dat het onderzoek voor dit boek is verricht onder de auspiciën van het CESO, het 'Centre for the Study of Education in Changing Societies', gevestigd te Den Haag. Naast inzicht in de wording van de Indonesische samenleving en de rol van het onderwijs hierin, biedt deze studie bovendien peda-

4. R. Fruin, 'Twee nieuwe bijdragen tot de kennis van het tijdvak van koning Lodewijk', *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde*, derde reeks, IV (s-Gravenhage, 1888) 171.

5. *Jaarboekje Oud-Utrecht* (1933) 123.